NAVOIY VILOYATIDA CHO‘L EKOTURIZMINI RIVOJLANTIRISHNING IQTISODIY ISTIQBOLLARI: KONSEPTUAL YONDASHUV

Axmadova Iroda Muzaffar qizi
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, “Turizm va mehmonxona biznesi” kafedrasi
08.00.17 — “Turizm va mehmonxona faoliyati” ixtisosligi tayanch doktoranti
E-mail: irodaakhmadova301@tsue.uz
ORCID: 0009-0008-6580-134X

Annotatsiya. Tezisda Navoiy viloyatida cho‘l ekoturizmi mahsulotlarini diversifikatsiyalashning iqtisodiy imkoniyatlari tahlil qilinadi. Mavjud xizmatlarni kompleks turistik paketlarga birlashtirish, mahalliy qiymat zanjirini rivojlantirish va iqtisodiy samaradorlikni baholash bo‘yicha konseptual takliflar ishlab chiqilgan.

Annotatsiya. Navoiy viloyatida cho‘l ekoturizmi mahsulotlarini diversifikatsiyalash imkoniyatlari ikkilamchi ma’lumotlar va ilmiy adabiyotlar asosida konseptual o‘rganildi. Beshta turistik paket, mahalliy xizmatlar kooperatsiyasi va operator darajasida iqtisodiy baholash mezonlari taklif etildi. Paketlarning rentabelligi empirik jihatdan baholanmagan.

Аннотация. Рассматриваются экономические возможности диверсификации продуктов пустынного экотуризма в Навоийской области. Предложены концептуальные подходы к объединению существующих услуг в комплексные туристские пакеты, развитию местной цепочки создания стоимости и оценке экономической эффективности.

Аннотация. На основе вторичных данных и научной литературы концептуально рассмотрены возможности диверсификации продуктов пустынного экотуризма Навоийской области. Предложены пять туристских пакетов, кооперация местных поставщиков и критерии экономической оценки на уровне оператора. Рентабельность пакетов эмпирически не оценена.

Abstract. This study examines the economic opportunities for desert ecotourism product diversification in the Navoi region. It proposes a conceptual framework for integrating existing services into tourism packages, developing local value chains and assessing economic performance.

Abstract. Secondary data and scholarly literature inform a conceptual assessment of desert ecotourism product diversification in the Navoi region. Five tourism packages, local supplier cooperation and operator-level economic evaluation criteria are proposed. Package profitability has not been empirically estimated.

Kirish

Kirish

Qizilqum hududidagi mavjud tuyada sayr va o‘tovlarda joylashtirish xizmatlari [4; 5] kompleks turistik mahsulotni shakllantirish uchun boshlang‘ich asos bo‘la oladi. Biroq xizmatlar mavjudligi ularning tijorat samaradorligini anglatmaydi. Tadqiqotda ko‘rib chiqilgan manbalar Navoiydagi paketlar kesimida talab, xarajatlar va mahalliy xaridlar bo‘yicha iqtisodiy samarani miqdoriy aniqlash imkonini bermaydi. Bu butun ilmiy adabiyotda bunday tadqiqot mavjud emasligini anglatmaydi.

Maqsad — cho‘l ekoturizmi mahsulotlarini diversifikatsiyalash orqali mahalliy iqtisodiy qiymat yaratish imkoniyatlarini konseptual asoslash. Tadqiqot savoli: mavjud xizmatlarni qanday paketlashtirish va qaysi iqtisodiy mezonlar orqali ularning tijorat hamda mahalliy iqtisodiyot bilan bog‘liqligini baholash mumkin?

2024-yil 12-yanvardagi PQ-21-son qarorda kompleks turistik xizmatlar tashkil etish, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va aholi daromad manbalarini kengaytirish ko‘zda tutilgan [1]. 2025-yil 19-iyundagi 383-son qaror esa ziplayn va taypark obyektlariga doir subsidiya mexanizmining alohida misolidir [2]; uni tuyada sayohat paketlari uchun bevosita moliyalashtirish kafolati sifatida talqin qilib bo‘lmaydi.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqot ikkilamchi statistik ma’lumotlarning tavsifiy tahlili, maqsadli narrativ adabiyotlar sintezi va konseptual modellashtirishga asoslanadi. Manbalar mavzuga aloqadorligi bo‘yicha tanlandi: xizmatlar mavjudligi uchun rasmiy turizm portali, hududiy kontekst uchun 2024-yil statistikasi, institutsional shartlar uchun normativ hujjatlar, mahsulot dizayni va mahalliy iqtisodiy aloqalar uchun ilmiy maqolalar. Sharh sistematik yoki to‘liq bibliometrik qidiruv sifatida taqdim etilmaydi. Paketlar resursga moslik, ehtimoliy talab segmenti, mahalliy yetkazib beruvchilar bilan aloqa va mavsumiy-ekologik cheklovlar asosida shakllantirildi; mezonlar empirik reyting emas.

Asosiy qism

Milliy statistika qo‘mitasining 2024-yil ma’lumotlariga ko‘ra, Navoiy viloyatida 40 ta individual va boshqa joylashtirish vositasi, 288 xona, 891 yotoq o‘rni va 24,5 ming joylashtirilgan shaxs qayd etilgan [3]. Ushbu toifa mehmon uylari, kottejlar, o‘tov lagerlari va boshqa vositalarni qamrab oladi. Hisoblangan o‘rtacha sig‘im bir obyektga 891/40 = 22,28 o‘rin, bir xonaga 891/288 = 3,09 o‘rinni tashkil etadi. Bu yig‘ma ko‘rsatkichlar obyektlarning haqiqiy bandligi, cho‘l ekoturistlari soni yoki rentabelligini ifodalamaydi: buning uchun tunashlar soni, faoliyat kunlari va segment kesimidagi ma’lumotlar zarur.

Milliy turizm portalida Qizilqum Safari lageri va Aydarko‘l atrofidagi o‘tovlarda tuyada sayr hamda an’anaviy turmush bilan tanishish xizmatlari taqdim etilgan [4; 5].

Portal xizmat taklifi haqida axborot beradi, amaldagi bronlar, narxlar yoki foydani tasdiqlamaydi.

Mancini va hammualliflar O‘rta yer dengizi muhofaza etiladigan hududlarida 13 ta ekoturizm paketini mahalliy xizmat ko‘rsatuvchilar ishtirokida ishlab chiqish va ekologik izni monitoring qilish tajribasini yoritgan [6]. Firman va hammualliflarning Indoneziya tadqiqotida ekologik innovatsiyalar, siyosat va barqaror turizm rivojlanishi o‘rtasidagi statistik bog‘liqliklar o‘rganilgan [7]. Carrascosa-López va hammualliflar Ispaniya tabiiy parklarida motivatsiyaga asoslangan segmentlashni qo‘llagan [8]. Ushbu natijalar paket dizayni uchun asos bo‘lsa-da, Navoiy bo‘yicha tayyor iqtisodiy koeffitsiyent bermaydi.

Shackley Hindistonning Jaisalmar hududida tuyada safari xizmatlarining mahalliy daromad bilan aloqalarini va tartibga solishdagi xatarlarni ko‘rsatgan [9]. Ushbu tarixiy misol hozirgi Navoiy bozori uchun miqdoriy prognoz emas. Usmonova, Alieva va León Markaziy Osiyoda jamoaga asoslangan turizmning imkoniyatlarini turistlar va manfaatdor tomonlar qarashlari orqali baholagan [10]. Bu yondashuv mahalliy hamkorlikni loyihalashda foydali, biroq real pul oqimlari yoki sababiy iqtisodiy ta’sirni o‘z-o‘zidan isbotlamaydi.

1-jadval. Taklif etilayotgan mahsulot portfeli

Paket	Xizmatlar va ehtimoliy segment	Mahalliy iqtisodiy aloqa
Qizilqum Camel Experience	Qisqa tuyada sayr; qisqa tashrif	Tuya egasi, gid
Qizilqum Nomadic Journey	Tuyada sayohat, o‘tov, taom; tunashga qiziqqan turist	Lager, oshpaz, gid
Camel Trekking & Stargazing	Tuyada sayohat, osmon kuzatuvi; maxsus qiziqish	Gid, transport, lager
Camel Trekking & Ethnotourism	Hunarmandchilik, milliy taom; madaniy tajriba	Hunarmand, oshpaz, tuya egasi
Qizilqum Wildlife & Camel Safari	Fauna kuzatuvi; tabiatga qiziqish	Tabiat gidi, tuya egasi

Manba: muallifning konseptual ishlanmasi. Segmentlar va aloqalar sinovdan o‘tkazilmagan.

Taklifning hududiy hissasi mavjud xizmatlarni yagona bronlash, narxlash va yetkazib beruvchilar bilan shartnomaviy hisob-kitob mexanizmida birlashtirishdan iborat. Paketning afzalligi faqat qo‘shimcha tushum qo‘shimcha xarajatlardan yuqori bo‘lsa

yuzaga keladi. Paketlash turist xarajatlari va tunash muddatini oshirishi mumkin, ammo chegirmalar, transport, gidlik, komissiya va xizmat muvofiqlashtirish xarajatlari foydani qisqartirishi ham mumkin. Shu sabab paketlarni alohida xizmatlar bilan taqqoslash zarur.

Iqtisodiy baholash va sinov mexanizmi

Bir turist uchun paket narxi P, birlik o‘zgaruvchan xarajat VC, davr doimiy xarajatlari FC va sotilgan paketlar soni Q deb belgilansa, birlik marjinal daromad $CM = P - VC$; jami tushum $TR = P \times Q$; jami xarajat $TC = FC + VC \times Q$; davr foydasi $\pi = TR - TC$ bo‘ladi. Xarajatlarga nisbatan rentabellik $R = (TR - TC)/TC \times 100\%$, $TC > 0$ shartida. Zararsizlik miqdori $Q_0 = FC/(P - VC)$, $P > VC$ shartida; butun paketga yuqoriga yaxlitlanadi. Bu model bir xil birlik, davr, o‘zgarmas narx va birlik xarajatlar hamda tegishli sig‘im oralig‘ini nazarda tutadi. Ko‘p paketli korxonada umumiy xarajatlarni taqsimlash va sotuv tarkibini hisobga olish kerak.

Mahalliy yetkazib beruvchilarga operatsion xarajatlar ulushi $L = CL/CO \times 100\%$, bunda CL — Navoiyda mahalliy mulkdorlarga tegishli yetkazib beruvchilarga to‘langan operatsion xarajatlar, CO — ayni davr va paket bo‘yicha jami operatsion xarajatlar ($CO > 0$). CL uning tarkibiy qismi bo‘lishi va takroriy hisobga olinmasligi kerak. Bu ko‘rsatkich mahalliy xarid aloqasini ifodalaydi, hududiy qo‘shilgan qiymat yoki multiplikatorni emas.

Sinov uchun operatorlar avval xizmatlar va yetkazib beruvchilar ro‘yxatini tuzishi, shartnoma narxlari va xizmat sig‘imini aniqlashi, so‘ng kichik pilot paketlarni mavsumlar kesimida taklif etishi maqsadga muvofiq. Har bir paket bo‘yicha bronlar, bekor qilishlar, sotilgan birliklar, sof tushum, o‘zgaruvchan va doimiy xarajatlar, tunashlar, turistning qo‘shimcha xarajatlari va mahalliy yetkazib beruvchilarga real to‘lovlar qayd etilishi lozim. Alohida xizmatlar bilan bir xil mavsum va segment doirasida taqqoslash natijalarning talqinini yaxshilaydi, ammo kuzatuv taqqoslashining o‘zi sababiy ta’sirni isbotlamaydi.

Ekologik sig‘im, suv iste’moli, fauna bezovtaligi va hayvonlar farovonligi pilotning majburiy cheklovlari sifatida belgilanishi taklif etiladi. Talab zararsizlik chegarasidan past bo‘lsa yoki chegaraga erishish ekologik sig‘imdan ortiq yuklama talab qilsa, paket tarkibi, narxi yoki amalga oshirish shartlari qayta ko‘rib chiqiladi. Hozircha korxona darajasidagi ma’lumotlar mavjud emasligi sababli formulalar bo‘yicha haqiqiy iqtisodiy natijalar hisoblanmadi.

Xulosa

Tadqiqotning dalillangan natijasi — Navoiyda mavjud xizmat taklifi va umumiy joylashtirish infratuzilmasi kontekstining aniqlanishidir. Mualliflik taklifi esa beshta

konseptual paketni mahalliy xizmatlar kooperatsiyasi va operator darajasidagi iqtisodiy monitoring mezonlari bilan birlashtirishdan iborat. Mazkur taklif paketlashtirishning universal ilmiy yangiligi yoki Navoiyda isbotlangan iqtisodiy samara sifatida talqin qilinmaydi. Amaliy qo‘llashdan oldin talab, xarajatlar, mavsumiy sig‘im va mahalliy xaridlar bo‘yicha ma’lumot to‘plash hamda pilot natijalarini tekshirish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 12.01.2024-yildagi PQ-21-son qarori. O‘zbekiston Respublikasida ekologik turizmni jadal rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida. – URL: https://lex.uz/uz/docs/6759748
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 19.06.2025-yildagi 383-son qarori. Tog‘li va cho‘l hududlarda turizm xizmatlarini ko‘rsatuvchi tadbirkorlik subyektlarini qo‘llab-quvvatlash chora-tadbirlari to‘g‘risida. – URL: https://lex.uz/uz/acts/-7584573
3. National Statistics Committee of the Republic of Uzbekistan. Tourism and Recreation in the Republic of Uzbekistan for 2024. – 12.08.2025. – URL: https://stat.uz/img/news/tourism-and-recreation_p37860.pdf
4. Uzbekistan Travel. Kyzylkum Safari – Yurt Camp. – URL: https://uzbekistan.travel/en/o/kyzylkum-safari-yurt-camp/
5. Uzbekistan Travel. Opening Horizons in the Yurt Camps of Uzbekistan. – URL: https://uzbekistan.travel/en/o/opening-horizons-in-the-yurt-camps-of-uzbekistan/
6. Mancini M.S. et al. Ecological Footprint and tourism: Development and sustainability monitoring of ecotourism packages in Mediterranean Protected Areas // Journal of Outdoor Recreation and Tourism. – 2022. – Vol. 38. – Art. 100513. – DOI: 10.1016/j.jort.2022.100513.
7. Firman A. et al. The impact of eco-innovation, ecotourism policy and social media on sustainable tourism development: evidence from the tourism sector of Indonesia // Economic Research-Ekonomska Istraživanja. – 2023. – Vol. 36, No. 2. – Art. 2143847. – DOI: 10.1080/1331677X.2022.2143847.
8. Carrascosa-López C. et al. Understanding Motivations and Segmentation in Ecotourism Destinations. Application to Natural Parks in Spanish Mediterranean Area // Sustainability. – 2021. – Vol. 13, No. 9. – Art. 4802. – DOI: 10.3390/su13094802.
9. Shackley M. Community impact of the camel safari industry in Jaisalmar, Rajasthan // Tourism Management. – 1996. – Vol. 17, No. 3. – P. 213–218. – DOI: 10.1016/0261-5177(96)00008-8.

10. Usmonova G., Alieva D., León C.J. Yurt Invited: Combining Tourists and Stakeholders Perceptions of Sustainable Community-Based Tourism in Central Asia // Sustainability. – 2022. – Vol. 14, No. 13. – Art. 7540. – DOI: 10.3390/su14137540.